

Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi
Turkey Journal of Theological Studies
[Tiad-2017]

[TİAD], 2022, 6 (2): 690-714

**Kur'an'da Yeryüzünün ve İnsanların Ölümünden Sonra Tekrar
Diriltilmesinin Yeniden Dirilişe Delil Olması**

The Resurrection of the Earth and Humans after Death in the Qur'an as
Evidence for the Resurrection

Yahya ARSLAN

Dr. Öğr. Gör. Çankırı Karatekin Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi Kur'an-ı
Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı

Assist. Prof., Çankırı Karatekin University, Faculty of Islamic Sciences Department
of Quran Reading and Qiraat Science

yahyaarslan58@hotmail.com - ORCID: 0000-0002-0774-1755

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 05.08.2022
Kabul Tarihi / Accepted : 08.12.2022
Yayın Tarihi / Published : 31.12.2022
Yayın Sezonu : Aralık
Pub Date Season : December

Atıf/Cite as: ARSLAN, Yahya. "Kur'an'da Yeryüzünün ve İnsanların Ölümünden Sonra Tekrar Diriltilmesinin Yeniden Dirilişe Delil Olması". Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi. 6/2 (Aralık 2022): 690-714. doi: 10.32711/tiad. 1156513

İntihal-Plagiarism: Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir/This article has been scanned by Turnitin.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Yahya ARSLAN).

Telif Hakkı&Lisans/Copyright&License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU

Kur'an'da Yeryüzünün ve İnsanların Ölümünden Sonra Tekrar Diriltilmesinin Yeniden Dirilişe Delil Olması

Öz

Kur'an-ı Kerim çok geniş bir muhtevaya sahip olmakla birlikte temelde tevhit, nübüvvet ve ahiret konularını içermektedir. Gaybî bir konu olan ahireti ve yeniden dirilmeyi ise görünen âlemden deliller sunarak insanlara arz etmiştir. Bu delillerin en önemlilerinden birisi de ölümünden sonra yeryüzünün ve bu dünyada bazı insanların diriltilmesidir. Bu çalışmada önemine binaen yeniden diriliş hadisesini, yeniden dirilişe delil olarak sunulan ölümünden sonra yeryüzünün diriltilişi ve diğer bazı delilleri zikretmek ve Allah Teâlâ'nın ilim, irade ve kudretine dikkatleri çekmek amaçlanmaktadır. Yöntem olarak konu ile alakalı âyetler odak nokta seçilmekte, ardından bu âyetlerin tefsiri bağlamında başta klasik tefsirler olmak üzere modern tefsirler ve yine bu âyetlerin yorumlanması hususunda yapılmış diğer çalışmalar taranmaktadır. Kapsam bakımından yeryüzünün yoktan yaratılması, ölümü, tekrar diriltilmesi, insanların ölümü, yeniden diriltilmeleri, yeryüzünün ve bazı insanların diriltilmesinin yeniden dirilişe delil oluşu gibi konular değerlendirilmektedir. Neticede yeniden diriliş hadisesi ölümünden sonra diriltiren yeryüzüne ve bazı insanlara kıyasla izah edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Yeryüzü, İnsan, Ölüm, Diriliş.

The Resurrection of the Earth and Humans after Death in the Qur'an as Evidence for the Resurrection

Abstract

In addition having very wide content, Qur'an basically includes subjects of tawhid, prophecy and the hereafter. Presents hereafter and resurrection, which are the subjects the invisible world, to people by presenting evidences from visible world. In this study, based on the importance of the resurrection event, aimed to mention the resurrection of the earth after death and some other evidences presented as evidence for the resurrection. As method, verses related to the subject are chosen focal point, then in the context of the interpretation of these verses, modern tafsir, especially the classical tafsir, and other studies on the scanned. In terms of scope, subjects such as creation of the earth, its death, its resurrection, the death of people, their resurrection, the resurrection of the earth and some people as evidence for resurrection are evaluated. After all, resurrection event is explained in comparison resurrected earth and some people after his death.

Keywords: Qur'an, Earth, Man, Death, Resurrection.

Giriş

Allah Teâlâ, kendisine kul olmaları için yarattığı insanları rehbersiz bırakmamıştır. İnsanlara kendi içlerinden, kendileri gibi bir insan olan peygamberleri yol gösterici birer kılavuz olarak göndermiştir. Bununla da kalmayarak o elçiler vasıtasıyla, hidayet kaynağı olan kitaplar indirmiştir. Kur'an-ı Kerim de bu kitaplardan birisidir ve son hidayet kaynağıdır.

Kur'an-ı Kerim çok geniş bir muhtevaya sahiptir. Kur'an'da temelde tevhit, nübüvvet ve ahiret konuları olmakla birlikte kâinatın yaratılışından yok oluşuna, her birisi Allah Teâlâ'ya işaret eden gök cisimlerinden yeryüzünün her bir parçasına, insanlar, hayvanlar gibi yerle gök arasındaki daha nice konuya temas edilmektedir.

Bu konuların bir kısmı görünen âlemde, görünür bir vaziyette iken bir kısmı da görünmeyen âleme yani ahiret âlemine aittir. Ahiret âlemine ait konular ise gaybî konulardır.¹ Gaybî konular ise soyuttur. Gaybî meselelerde insana düşen iman etmektir. Zira müminlerin en önemli vasıflarından birisi de gayba inanmaktır.² Ancak Cenab-ı Allah, gaybî konuları insanların zihinlerine yaklaştırmak ve anlamalarını sağlamak için görünen âlemden deliller sunmuştur. Somuttan soyuta, şahitten gaibe diyebileceğimiz bu delillendirmeyi de genelde kevnî âyetler vasıtası ile gerçekleştirmektedir.³ Yüce Allah kevnî âyetleri varlığına, birliğine, irade ve kudretine işaret eden birer alamet kıldığı gibi diğer gaybî meselelere de kanıt olarak dikkatlere arz etmektedir.

Allah Teâlâ'nın görünen âlemden görünmeyen âleme dair delil sunduğu konulardan birisi de yeniden diriliştir. Yani "ba'sü ba'de'l-mevt" dediğimiz,⁴ kıyametin kopmasından sonra ahiret âleminin başlamasıyla birlikte insanların yeniden diriltilmesi hadisesini, insanların sürekli müşahede ettikleri ölümünden sonra tekrar diriltilecek yeryüzü ile somutlaştırmış ve delillendirmiştir. Allah (c.c.) bununla birlikte yeniden dirilişi inkâr edenler için bu dünyada bazı insanların öldürülüp tekrar diriltilmelerinden haber vererek yeniden diriliş hakikatine dikkatleri çekmiştir. Biz de bu çalışmamızda yeryüzünün yoktan yaratılması, ölümü, ölümünden sonra

¹ Gayb için bk. Ebü'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râğıb İsfahânî, *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân* (Dımeşk: Daru'l Kalem, 1991), 616-617; İlyas Çelebi, "Gayb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/404-409.

² el-Bakara 2/3.

³ Âyet hakkında bk. İsfahânî, *el-Müfredât*, 102; Yusuf Şevki Yavuz - Abdurrahman Çetin, "Âyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/242-244.

⁴ Ba's için bk. Muhammed el-Hanefî Ramazan Efendi vd., *Mecmûatü havâşi'l-akîdeti'n-nesefiyye* (Diyarbakır: Seyda Yayınları, 2016), 429-435; Nûreddin Sâbûnî, *el-Bidâye fi usûli'd-dîn, thk. Bekir Topaloğlu* (İstanbul: İFAV, 2017), 90; Yusuf Şevki Yavuz, "Ba's", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/98-100; Cengiz Yağcı, "Ba's", *Şamil İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Şamil Yayınevi, 2000), 1/269-270.

tekrar canlandırılması ve bazı insanların dünyada öldürülüp tekrar diriltilmesi hadiseleri üzerinden yeniden diriliş hakikatini değerlendireceğiz. Zira genelde tüm canlıları, özelde ise insanları ilgilendiren yeniden diriliş hadisesi, yeryüzünün yeniden diriltilişiyle birlikte insanların ölümü ve diriltilişi meselesinin izahıyla daha net anlaşılacaktır.

Çalışmamızda Allah Teâlâ'nın rahmetinin bir eseri olarak ölümden sonra diriltilen yeryüzünün ve dünyada öldürülüp de tekrar diriltilen insanların ölümden sonra yeniden diriltilmeye delil boyutuna dikkatleri çekmek ve O'nun gerek yeryüzünü yoktan yaratması ve ölümden sonra yeniden diriltilmesi gerekse ölümden sonra yeniden diriltimedeki irade ve kudretini ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Bu çalışmada yöntem olarak, yeniden diriltilmeye delil olarak sunulan yeryüzünün ve insanların diriltilmesinden bahseden âyetler odak nokta olarak seçilmiştir. Ardından bu âyetlerin nasıl tefsir edildiğine ve açıklandığına bakılacak, bunun için de başta klasik tefsirler olmak üzere modern tefsirler ve yine bu âyetlerin yorumlanması hususunda yazılmış çalışmalar taranacaktır.

Yine bu çalışmada yeryüzünün yoktan yaratılması, ölümü, ölümden sonra tekrar diriltilmesi gibi hususlar ele alınacaktır. Diğer yandan insanların ölümü, ölümden sonra diriltilmesi ve ölümden sonra diriltilen yeryüzünün yeniden diriliş için delil boyutu izah edilecektir. Çalışmanın sonunda ise genel bir değerlendirme yapılacak, öneri ve bulgular zikredilecektir.

Bu çalışmamızı benzer çalışmalardan⁵ ayıran en önemli özellik ise gerek yeryüzünün diriltilmesinin gerekse bu dünya hayatında öldürülüp de tekrar diriltilen insanların yeniden diriliş için bir delil olarak sunulmasının incelenmesi ve yeniden dirilişin derli toplu ve bütüncül bir bakış açısıyla ortaya konulmasıdır. Bu özelliği ile diğerlerinden farklılık arz eden çalışmamızın alana katkı sağlamasını da ümit etmekteyiz.

1. Yeryüzünün Dirilişi

Bu başlık altında yeryüzünün yoktan var edilmesi, yıl içerisinde zamanı geldiğinde ölmesi ve ölen yeryüzünün yine özellikle baharın gelmesi ile canlanması, dirilmesi ve tekrar hayat bulmasından bahsedilecektir.

⁵ Benzer çalışmalar için bk. Muhammed Çelik, "Kur'an'da Ölümden Sonra Dirilişin Akli Temelleri", *Diyanet İlmî Dergi* 40/1 (2004), 41-61; Ali Rıza Gümüş, "Kur'an'a Göre İnsanın Yeniden Yaratılışı Anlamındaki İadenin Mâhiyeti", *İslami İlimler Araştırmaları Dergisi* 2 (2020), 99-114; Yavuz, "Ba's", 5/98-100; Yağcı, "Ba's", 1/269-270.

1.1. Yeryüzünün Yoktan Yaratılışı

Her şeyi yaratan Allah Teâlâ'dır.⁶ Kâinatı yoktan var eden Cenab-ı Allah, kâinatın bir parçası olan yeryüzünü de yoktan yaratmıştır. Allah (c.c.) gökleri ve yeri yaratmadan önce, henüz arşı⁷ su üzerinde iken,⁸ bu suya bir sıcaklık vererek köpük ve duman meydana getirmiştir. Meydana gelen bu dumanı yukarı doğru yükselterek gökleri yaratmış, suyun yüzeyinde kalan köpüğe ise sertlik ve kuruluk vermek suretiyle de yeryüzünü yaratmıştır.⁹ "Sonra duman halinde olan göğe yöneldi, ona ve yerküreye: İsteyerek veya istemeyerek, gelin! dedi. İki de «İsteyerek geldik» dediler."¹⁰ âyeti bu hakikati dile getirmektedir. Aynı zamanda aşağıdaki âyet de ilk etapta göklerle yerin birbiriyle bitişik iken ayrılmalarından haber vermekte, bununla birlikte yeryüzünün de ilk yaratılışına dikkatleri çekmektedir:

"İnkâr edenler, göklerle yer bitişik bir halde iken bizim, onları birbirinden kopardığımızı ve her canlı şeyi sudan yarattığımızı görüp düşünmediler mi? Yine de inanmazlar mı?"¹¹

Görüldüğü üzere gökyüzünün yaratılmasında olduğu gibi yeryüzünün yaratılması da yoktan olmuş, Allah Teâlâ'nın bir ol emri ile meydana gelmiştir.¹² "Allah gökleri ve yeri hikmet ve fayda esasına göre yarattı. Şüphesiz, inananlar için bunda ibret vardır."¹³ âyetinde de ifade edildiği üzere gerek gökleri gerekse yerleri yaratan Allah Teâlâ'dır. Bunların kendi kendilerine meydana gelmesi mümkün olmayıp sahip oldukları muhteşem nizam ve intizam da bir yaratıcı tarafından var edildiklerini göstermektedir. Dolayısıyla yeryüzü yoktan yaratılmış, insanların faydasına ve hizmetine sunulmuş, yaratıcıya işaret eden deliller ve ibretlerle donatılmıştır.

⁶ el-En'âm 6/102; er-Ra'd 13/16; ez-Zümer 39/62; el-Mü'min 40/62.

⁷ Arş hakkında detaylı bilgi için bk. Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Mâtürîdî, *Kitâbü't-tevhîd*, thk. Bekir Topaloğlu, Muhammed Aruçi (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018), 148-158; Yusuf Şevki Yavuz, "Arş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/406-409.

⁸ Hûd 11/7.

⁹ Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl* (Beirut: Daru'l Kitabi'l Arabi, 1986), 4/189. Bu hususta detaylı bilgi için bk. Yahya Arslan, *Kur'an'ı Kâinat ve İnsan Kitabı ile Anlama ve Yorumlamanın İmkânı* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 30-31.

¹⁰ Fussilet 41/11.

¹¹ el-Enbiyâ 21/30.

¹² Yâsîn 36/82. Aynı anlamdaki diğer âyetler için bk. el-Bakara 2/117; Âl-i İmrân 3/47; el-En'âm 6/73; en-Nahl 16/40; Meryem 19/35; el-Mü'min 40/68.

¹³ el-Ankebût 29/44. Göklerle yerin yaratılışı hakkındaki diğer âyetler için bk. el-En'âm 6/1, 73; et-Tevbe 9/36; er-Ra'd 13/2; İbrâhîm 14/14, 32; en-Nahl 16/3; el-İsrâ 17/99; en-Neml 27/60; el-Ankebût 29/61; er-Rûm 30/8; Lokmân 31/10, 25; Yâsîn 36/81; ez-Zümer 39/5, 38; el-Mü'min 40/57; eş-Şûrâ 42/29; ez-Zuhuruf 43/9; el-Ahkâf 46/33; Kâf 50/6; et-Teğâbün 64/3.

Dağları, nehirleri, ovaları, bitkileri, hayvanları ve sayamadığımız daha nice varlığıyla yeryüzü Allah'ın varlığı, birliği, irade ve kudretine işaret etmekte, tüm bunları ancak ve ancak mutlak güç sahibi olan Âlemlerin Rabbi'nin var edeceği hakikatini dile getirmektedir.

1.2. Yeryüzünün Ölümü

Ölüm; varlığın, hayatın ve yaşamın kendisi ile anlam kazandığı takdir edilmiş bir hakikattir. Ölüm, hayatın sona ermesi, ruhun bedenden ayrılmasıdır. Hayatın anlaşılabilmesi, hayat nimetinin farkına varılıp kıymetinin bilinebilmesi ölüm gerçeğinin kavranmasıyla mümkündür. Eşya zıttı ile kaimdir kaidesi gereği var oluşun, varlıktan sonra yok oluşun, yokluktan sonra tekrar var oluşun yani yeniden dirilişin ne anlama geldiği, dirilişin zıttı olan ölümü anlamakla mümkün olacaktır.

Mahlûk olan fani, fani olan mahlûktur. Ebedî olan ise Allah Teâlâ olup O'nun dışında her şey mahlûk olduğu için yok olacaktır.¹⁴ Yeryüzü de bu mahlûkat içerisinde bulunduğundan o da yok olacaklar arasındadır. Ancak biz kıyametle birlikte yeryüzünün tamamen yok olmasından bahsetmeyeceğiz. Bilakis yeryüzünün hâlihazırda, mevsimlerin değişmesiyle durumunun değişmesinden yani bir ölüp bir dirilmesinden bahsedeceğiz. Zira insanların gözleri önünde sürekli cereyan eden bu hadise, gerek Allah Teâlâ'nın varlık, birlik ve kudretine gerekse yeniden dirilişe dair deliller taşıdığı için önem arz etmektedir.

Bu izahlardan sonra yeryüzü meselesine döndüğümüzde, Cenab-ı Allah'ın kâinatın işleyişi için koyduğu ilahi kanun gereği, baharla birlikte yeryüzü can suyuna kavuşarak kıpırdamakta, hareketlenmekte, canlanmakta ve dirilmektedir. Dirilen yeryüzü kendisine bağımlı olan bitkilere hayat vermekte, ardından gelen yaz mevsimi ile dirilişin zirvesini yaşamakta, güzle beraber güç kaybına uğrayarak kışa girmekte ve kış ile ölmektedir. Bu bağlamda yeryüzünün ölmesi, sahip olduğu toprağın kuruması, parçalanması, solması,¹⁵ hayat bulma ve hayat verme özelliğini yitirmesi anlamına gelmektedir. Aynı şekilde birbirleriyle ilişkili olarak yeryüzünde neşv-ü nema bulan bitkilerin sararıp solması da yeryüzünün ölmesi demektir. Daha somut bir örnekle yeryüzünün ölümü, kanı çekilen insan vücudunun cesede dönüşmesi gibi yemyeşil olan ağaçların güz ve kış mevsimiyle suyunun kuruması, çekilmesi ve adeta kuru bir kemik haline gelmesidir.

Kur'an-ı Kerim birçok âyette ölümünden sonra yeryüzünün diriltilmesinden bahsetmekte,¹⁶ ancak bu âyetlerde "يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا" /Ölümünden sonra yeryüzünü diriltir." ifadesi ile asıl vurguyu yeryüzünün yeniden dirilişine

¹⁴ er-Rahmân 55/26-27.

¹⁵ Ali Arslan, *Büyük Kur'an Tefsiri* (İstanbul: Arslan Yayınları, ts.), 13/44-46.

¹⁶ el-Bakara 2/164; en-Nahl 16/65; el-Ankebût 29/63; er-Rûm 30/19, 24, 50; Fâtır 35/9; el-Câsiye 45/5; el-Hadîd 57/17.

yapmaktadır. Diğer yandan “*بَلَدٌ مَّيِّتٌ /ölü arazi-toprak*”,¹⁷ “*بَلَدٌ مَّيِّتٌ /ölü bir belde*”¹⁸ âyetlerinde yine ölü topraktan ve araziden dolayısıyla yeryüzünün ölümünden bahsedilmektedir. Ancak aşağıda vereceğimiz âyetlerde direkt yeryüzünün ölümü dile getirilmekte, devamında tekrar diriltilmesi söz konusu edilse de asıl vurgu yeryüzünün kuruması, toz haline gelmesi, canlılığını yitirmesine yani ölümüne yapılmaktadır. Zira bu âyetlerde ölü ve kuru toprağın delil boyutu ön plana çıkarılmaktadır. İlgili âyetler şöyledir:

*“Yeryüzünü de ölü, kupkuru görürsün. Biz onun üzerine yağmur indirdiğimiz zaman kıpırdar, kabarır ve her türden iç açıcı çift çift bitkiler bitirir.”*¹⁹

*“Ölü toprak onlar için bir delildir. Biz onu diriltir ve ondan taneler çıkarırız da onlardan yerler.”*²⁰

*“Allah'ın varlığının delillerinden biri de şudur: Sen yeryüzünü boynu bükük (kupkuru) görürsün. Onun üzerine yağmuru indirdiğimiz zaman kıpırdar kabarır. Şüphesiz ki, onu diriltten, elbette ölüleri de diriltir. Şüphesiz O, her şeye gücüyle yetendir.”*²¹

Bu âyetlerde geçen “*وَتَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً / Yeryüzünü ölü, kupkuru görürsün.*”, “*الْأَرْضُ الْمَيِّتَةُ / ölü toprak*”, “*تَرَى الْأَرْضَ خَاشِعَةً / Sen yeryüzünü boynu bükük (kupkuru) görürsün.*” ifadelerine bakıldığında çok açık bir şekilde yeryüzünün ölmesi hadisesinin dile getirildiği görülmektedir. Zira yeryüzü yani toprak kurumuş, toz-toprak olmuş, suyu, nemliliği çekilmiş, yeşilliği yok olmuş, bitki bitirmez, ziraat yapılamaz bir hale gelmiş, ne ot ne ekin kalmış, adeta ölmüştür.²² Yeryüzünün ölmesinden bahsedildikten sonra âyetlerin devamında toprağın yağmurla birlikte kıpırdayıp kabarmasından, taneler, çeşit çeşit bitkiler bitirmesinden, asıl fonksiyonunu kazanmasından bahsedilmesi, yeryüzünün bu özellik ve kabiliyetlerini yitirdiğinin dolayısıyla öldüğünün göstergesidir.

Diğer yandan yeryüzünün ölmesi, sönmüş kül haline gelmesi anlamına da

¹⁷ el-Furkân 25/49; ez-Zuhuruf 43/11; Kâf 50/11.

¹⁸ el-A'râf 7/57; Fâtır 35/9.

¹⁹ el-Hac 22/5.

²⁰ Yâsîn 36/33.

²¹ Fussilet 41/39.

²² Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân* (Muessesetü'r-Risale, 2000), 18/570; Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 4/8; Ebü'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm Semerkandî, *Bahrü'l-ulûm*, ts., 2/449; Ebü Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabî, 1999), 23/205; Ebü Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısıriyye, 1964), 12/13; Nâsirüddîn Ebü Saîd (Ebü Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl* (Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, 1997), 4/65; Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-azîm* (Daru Tayyibe, 1999), 5/398; Muhammed b. Ali Şevkânî, *Fethu'l-kadîr el-câmi' beyn fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min ilmi't-tefsîr* (Dimeşk: Daru İbni Kesir, 1993), 3/516-517; Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, çev. Salih Uçan vd. (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1991), 7/326.

gelmektedir. Bu durumda ilk etapta güneşin sıcaklığı karşısında yeryüzünün kuruması akla gelmektedir. Ancak yeryüzünün vaktiyle yanan bir ateş olmasını dikkate alarak yeryüzünün kurumasını asıl manasıyla düşünmek de mümkündür. O zaman toprak, yanıp sönmüş bir ateşin kül haline dönüşmüş ve bu durumda sertleşip çökelmiş haline denilmektedir. Toprağın bu halde bulunması hayatın ve yaşamın tam zıttı olup yine toprağın ölmesi anlamına gelmektedir.²³

O halde yeryüzünün ölmesi Allah Teâlâ'nın varlığının, birliğinin, ilim, irade ve kudretinin bir delili olarak akıl eden ve kâinatın âyetleri üzerinde düşünen kişilere arz edilmektedir.²⁴ Kur'an-ı Kerim, kâinatın her an müşahede edilen bu mucizevî hadisesine kayıtsız kalınmaması, ibret nazarıyla bakılarak bu olayın arkasındaki gücün fark edilmesi için kâinat kitabının âyetlerinden örnekler sunmakta ve bunlar üzerinde tefekküre davet etmektedir.

1.3. Ölümünden Sonra Yeryüzünün Yeniden Diriltişi

Her şeyi yoktan, örneği ve modeli olmadan var eden Allah (c.c.),²⁵ onları yok etmeye, sonra tekrar var etmeye kâdir olduğu gibi, öldürdüğü yeryüzünü tekrar diriltmeye de kâdirdir. Allah Teâlâ yeryüzünün ölmesi ve tekrar diriltmesini varlığının, irade ve kudretinin bir delili olarak sürekli tekrar etmektedir. Kur'an-ı Kerim'de yeryüzünün ölümünden sonra tekrar diriltmesi hadisesi birçok âyette yer almaktadır.²⁶

Yeryüzünün ölümünden sonra tekrar diriltmesinden bahseden: *"Allah'ın rahmetinin eserlerine bak! Yeryüzünü ölümünden sonra nasıl diriltiyor. Şüphe yok ki, o ölüleri de elbette diriltecektir. O her şeye hakkıyla gücü yetendir."*²⁷ âyetinde de görüldüğü üzere Cenab-ı Allah'ın rahmetinin eseri ve tecellisi olarak ölen yeryüzü tekrar diriltilmektedir. Bu dirilişin: *"Allah gökten su indirdi de onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltti. Şüphesiz bunda dinleyecek bir toplum için bir*

²³ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Yenda Yayın-Dağıtım, ts.), 5/502; Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 3/714.

²⁴ Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' Begavî, *Meâlimü't-tenzîl* (Beyrut: Daru İhyai't Türesi'l-Arabi, 1999), 4/134; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 15/365; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 7/182; Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: Dâru Tunusiyye, 1984), 24/302; Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an'ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.), 7/3205; M. Sait Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2016), 4/423; Ömer Çelik, *Hakk'ın Dâveti Kur'an-ı Kerim Meali ve Tefsiri* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2020), 4/411.

²⁵ Allah'ın isimlerinden olan Bâri' için bk. Bekir Topaloğlu, "Bâri'", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/73.

²⁶ Yeryüzünün ölümünden sonra diriltmesinden bahseden âyetler için bk. el-Bakara 2/164; el-A'râf 7/57; en-Nahl 16/65; el-Hac 22/5; el-Ankebût 29/63; er-Rûm 30/19, 24, 50; Fâtır 35/9; Yâsîn 36/33; Fussilet 41/39; el-Câsiye 45/5; el-Hadîd 57/17.

²⁷ er-Rûm 30/50.

ibret vardır."²⁸ âyetinde olduğu gibi yağmur ve su aracılığıyla meydana geldiğinden bahsedilirken diğer yandan: "Ölü toprak onlar için bir delildir. Biz onu diriltir ve ondan taneler çıkarırız da onlardan yerler."²⁹ âyetinde ise yağmur ve su zikredilmeksizin bu dirilişin direkt gerçekleşmesinden haber verilmektedir. Bu durumda yağmur olmaksızın diriltilecek toprağın ölümünü tamamen bir ölme değil, kendi canlılığını korumakla birlikte can verme özelliğini yitirmesi şeklinde anlamak mümkündür.³⁰ Yeryüzünün ölüp tekrar diriltilmesini "يُحْيِي" ifadelerine de bakarak "mevât-ihyâ" çerçevesinde değerlendirdiğimizde, yeryüzünün tamamen ölmediği, bazı fonksiyonlarının geçici bir zaman için durdurulduğu, durdurulan bu özelliklerin yağmurlarla tekrar canlandırıldığı anlaşılmaktadır. Diğer yandan birçok âyette de zikredildiği üzere yağmurla dirilen yeryüzünün ölümü ise can verme özelliği ile birlikte kendi canlılığını kaybetmesi, tamamen ölmesi anlamına da gelmektedir. Bu durumda yeryüzünün canlanmasına, hayata dönmesine vesile olan şey yağmurlar olmaktadır.

Ölen yeryüzünün tekrar diriltilmesi, hem kendisinin hayat bulması hem de kendisinden beslenen, varlığı kendisine bağlı olan varlıklara hayat vermesi ve can olmasıdır. Kuruyan, boynu bükük, kupkuru olan, küle, toz toprağa dönen yeryüzü, Allah Teâlâ'nın gerek hayvanlar, bitkiler ve toprağın kendisine gerekse insanlara bir rahmeti ve nimeti olarak, baharla, baharın getirdiği hayat suyuyla kıpırdamaya, kabarmaya başlamakta, canlanmakta ve canlandırmaktadır. Hayatın kaynağı ve vazgeçilmez unsuru olan su toprağa düşerek kurumuş ve ölmüş toprağı harekete geçirmektedir.³¹

Ölüm ve hayat tamamen birbirinden farklı, birbirine zıt olgulardır. Ölümün alametleri cansızlık, hareketsizlik, kuruluk, donukluk ve işlevsizlik olduğu gibi diri olmanın da alametleri vardır. Yeryüzünün yeniden dirildiğinin alameti ise, aşağıdaki âyetlerde de zikredildiği üzere tanelerin, her türden iç açıcı bitkilerin filizlenmesi, boy vermesi, çeşit çeşit meyveler ve sebzelerin yetişmesidir.³² Hazana dönen yeryüzü mevsimlerin değişmesiyle ve yağın yağmurlarla birlikte, yitirdiği kabiliyetlerini tekrar kazanarak çeşitleri, kokuları, faydaları, şekilleri farklı farklı rengârenk ağaçlar, çiçekler meydana getirmektedir.³³ Tabiat yeşil elbisesini giymekte, ağaçlar suya durmaktadır. Toprak, bir kalbin, kanı bedeninin her bir hücresine pompalaması gibi suyu bitkilerin her bir noktasına pompalamakta, kemik gibi olan her bir ağaç suya

²⁸ en-Nahl 16/65.

²⁹ Yâsin 36/33.

³⁰ Halûk Nurbaki, *Kur'an Mucizeleri* (İstanbul: Damla Yayınevi, 1986), 90-91.

³¹ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 7/326; Çelik, "Kur'an'da Ölümünden Sonra Dirilişin Akli Temelleri", 49-50.

³² Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 9/37.

³³ Bilmen, *Kur'an'ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, 5/2201.

durmakta, bu suyla hayat bulmakta ve filizlenmektedir.³⁴ Canlanan toprak, bağrındaki varlıklara hayat olmakta ve hayat vermektedir. Aşağıdaki âyetler bu hakikati dile getirmektedir:

*“Yeryüzünü de ölü, kupkuru görürsün. Biz onun üzerine yağmur indirdiğimiz zaman kıpırdar, kabarıyor ve her türden iç açıcı çift çift bitkiler bitirir.”*³⁵

*“Allah’ın varlığının delillerinden biri de şudur: Sen yeryüzünü boynu bükük (kupkuru) görürsün. Onun üzerine yağmuru indirdiğimiz zaman kıpırdar kabarıyor. Şüphesiz ki, onu diriltten, elbette ölüleri de diriltir. Şüphesiz o, her şeye gücü hakkıyla yetendir.”*³⁶

Yağan yağmurların çorak arazileri, kurumuş toprakları canlandırmasını ve onlara hayat olmasını, Kur’an’ın, fesada uğrayan insan kalbini ihya etmesine bir örnek olarak vermek de mümkündür. Yani ölen toprak nasıl yağmurlarla kıpırdıyor, kabarıyor ve canlanıyor ise şirke ve küfre batan veya ahlakî çöküntüye uğrayan insan da vahiyle arınmakta, o kalpte iman yeşermekte, ahlak filizlenmekte, kalp ve kalbin sahibi insan, fıtratına dönmektedir. Yağmurun yeryüzüne rahmet olması gibi Kur’an da insanlara rahmet olmaktadır.³⁷ Genelde tabiatın işleyişi, özelde ise yeryüzünün ölümü ve ardından dirilmesi, bu hadiselerin muazzam bir düzen içerisinde, bir plan ve program dâhilinde devam etmesi, Allah’ın (c.c.) varlığının, birliğinin, irade ve kudretinin de en büyük delillerinden olup O’nun tasarruf ve tedbirde ortaksız olduğunun en büyük göstergelerindedir.³⁸ Zira bu düzen ve intizamı sağlayacak yegâne kuvvetin sahibi O’dur. Kâinattaki düzenin bozulmaması ve fesada uğramaması, onun tek elden idare edilmesinin bir neticesidir.³⁹

2. Ölümünden Sonra Yeniden Diriliş

Bu başlık altında insanların ölmesi, kıyametin kopmasıyla yeniden dirilmesi, ölen yeryüzünün canlandırılması ve bu dünyada öldürülüp tekrar diriltelen insanların yeniden diriliş delil olarak sunulması incelenecektir.

³⁴ M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmed Âkif Ersoy Tefsir Yazıları ve Vaazlar* (Ankara: DİB Yayınları, 2016), 157.

³⁵ el-Hac 22/5.

³⁶ Fussilet 41/39.

³⁷ Çelik, *Hakk’ın Dâveti Kur’ân-ı Kerîm*, 4/33.

³⁸ Karaman vd., *Kur’an Yolu*, 1/249; Çelik, *Hakk’ın Dâveti Kur’ân-ı Kerîm*, 1/222.

³⁹ Burhân-ı Temânu denilen bu delil hakkında daha geniş bilgi için bk. Ebü’l Muîn Neseî, *Tebsiratü’l-edille*, thk. Hüseyin Atay (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1990), 1/109-112; Yusuf Şevki Yavuz, “Vahdâniyyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/428-430; Bekir Topaloğlu - İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü* (Ankara: İSAM Yayınları, 2017), 55; İsmail Karagöz vd., *Dinî Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: DİB Yayınları, 2017), 75-76.

2.1. İnsanların Ölümü

Cenab-ı Allah ilahi bir plan çerçevesinde yarattığı kâinatta eşsiz bir düzen kurmuştur. Bu düzen mükemmel bir şekilde işlerken bir gün son bulacaktır. Zira O'nun zatının dışında her şey fanidir.⁴⁰ İnsan da bu faniler arasında olup eceli⁴¹ geldiğinde dünya hayatına veda edecektir. Hayatı da ölümü de imtihan için yaratan Allah (c.c.)⁴² vahiyle muhatap aldığı⁴³ ve mükerrer kıldığı⁴⁴ insanı ölümlü bir varlık olarak bu dünyaya göndermiştir.

Allah Teâlâ her nefsin ölümü tadacağından⁴⁵ haber vermekle birlikte özel olarak insanın ölmesinden ve ölümlü olmasından da bahsetmektedir.⁴⁶ O, "Biz senden önce de hiçbir beşere ölümsüzlük vermedik. Şimdi sen ölürsen onlar ebedi mi kalacaklar?"⁴⁷ âyetiyle Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şahsında insanın ebedî olamayacağını ve fani olduğunu vurgulamakta,⁴⁸ Yine Allah (c.c.), "Nerede olursanız olun, sağlam ve tahkim edilmiş kaleler içinde bulunsanız bile ölüm size ulaşacaktır."⁴⁹ âyeti ile de ölümün muhakkak gerçekleşeceğini, ölümden kaçmanın mümkün olmadığını ifade buyurmaktadır.⁵⁰

"De ki: "Sizin için görevlendirilen ölüm meleği canınızı alacak, sonra Rabbinize döndürüleceksiniz."⁵¹ âyetinde ise ölüm hadisesini gerçekleştirmek üzere bir melek görevlendirildiği bildirilmektedir. İnsan için çok önemli bir hadise olan ölüm, insanın iradesi dışında meydana gelmekte olup dünya ile ahiret arasındaki ince çizgidir.⁵² Ölüm, dünya hayatında fani olan insanın, ahiret hayatıyla ebedileşmesi için fani hayattan baki hayata uzanan bir köprüdür. Bu köprüyü geçenler bir daha ölmeyecek, ölümlü başlayan ahiret hayatında ya ceza ya da mükâfatla karşılaşacaklardır.

Fani olan insanın, ruhunu teslim etme zamanı geldiğinde ömrünün bir an bile olsa ne uzaması ne ksalması, ne noksanlaşması ne de ziyadeleşmesi

⁴⁰ er-Rahmân 55/26-27.

⁴¹ Ecel kavramı için bk. Mâturîdî, *Kitâbü't-tevhîd*, 383-386; Ramazan Efendi vd., *Mecmûatü havâşî'l-akîdeti'n-nesefiyye*, 400-405; Sâbûnî, *el-Bidâye*, 75-76; Cihat Tunç, "Ecel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/380-382.

⁴² el-Mülk 67/2.

⁴³ eş-Şûrâ 42/51.

⁴⁴ el-İsrâ 17/70.

⁴⁵ Âl-i İmrân 3/185; el-Enbiyâ 21/35; el-Ankebût 29/57.

⁴⁶ İnsanın ölümlü olduğundan bahseden bazı âyetler için bk. Âl-i İmrân 3/143, 145, 156-158, 185; en-Nisâ 4/78; el-En'âm 6/61; el-Hicr 15/99; Tâhâ 20/120; el-Enbiyâ 21/34-35; el-Mü'minûn 23/15; el-Ankebût 29/57; Lokmân 31/34; ez-Zümer 39/30, 42; ed-Duhân 44/56; el-Vâkıa 56/60-61; el-Münâfikûn 63/10; el-Mülk 67/2; el-Kiyâmet 75/26-30; Abese 80/21.

⁴⁷ el-Enbiyâ 21/34.

⁴⁸ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-azîm*, 5/341-342.

⁴⁹ en-Nisâ 4/78.

⁵⁰ Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1/564.

⁵¹ es-Secde 32/11.

⁵² Bekir Topaloğlu, "Ölüm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/34.

mümkündür.⁵³ “Her milletin belli bir eceli vardır. Onların eceli geldi mi, ne bir an geri kalabilirler, ne de öne geçebilirler.”⁵⁴ âyeti bu hakikatten bahsetmektedir.

Ölüm, dünya ile ahiret arasında bir ara dönem olup insanın asıl evreleri olan dünya ve ahiret evrelerinden birini bitirip diğerine geçişi sağlayan hakikattir. Asla bir yok oluş değildir.⁵⁵ Ölüm, insanın anavatanı olan cennete ulaşabilmesi için aşması gereken bir yoldur. Her yolculuk azık almayı gerektirdiği gibi asıl azık, ebedi hayata ulaştıracak ölüm yolculuğu için yapılmalıdır. Ölüm, vuslat olup dünya gurbetinin bitmesi, asıl hayat olan ahiret hayatının başlaması ve Allah Teâlâ’ya ulaşılması için bir vasıtaadır.

Ölüm, kötülerin kötülüklerinin, iyilerin iyiliklerinin karşılığını göreceği ahiretin habercisidir. Bela, musibet ve her türlü sıkıntının meydana geldiği bu dünyada, tüm bunlarla karşılaşan insana, karşılık bulacağı ahireti hatırlatan en büyük tesellidir.

Dolayısıyla insanlar ecelleri geldiğinde, bir emanet olarak taşıdıkları ruhlarını⁵⁶ teslim edeceklerdir. “Sonra (ey insanlar) siz bunun ardından muhakkak öleceksiniz.”⁵⁷ âyetinin de işaret ettiği gibi çeşitli safhalardan geçerek ruhun üfürülmesi neticesinde bambaşka bir varlık olarak dünya sahnesine çıkan insan, ölmek suretiyle özü olan toprağa dönecektir. Bu ölümü ise, ilk başta olduğu gibi tekrar topraktan yeniden diriliş için olacaktır.⁵⁸ Söz buraya gelmişken insanın ölümünden sonra tekrar diriltilmesi meselesinden bahsetmek iktiza etmektedir.

2.2. İnsanların Yeniden Dirilişi

Yoktan var edilen insan, fani olduğu dünya hayatına ölümle veda ederken, kıyametin kopmasıyla yeni ve ebedî bir hayat için ahirette tekrar diriltilecektir. İnsanın tekrar diriltilmesi *بعث* /ba’s kavramı ile ifade edilmektedir. *بعث* sözlükte bir şeyi harekete geçirip yönlendirmek, uyandırmak, diriltmek anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise kıyamet koştuktan sonra Allah (c.c.) tarafından ölümlerin diriltilmesi şeklinde tarif

⁵³ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 2/220; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 14/234.

⁵⁴ el-A'râf 7/34. Bu manadaki diğer âyetler için bk. Yûnus 10/49; en-Nahl 16/61; el-Münâfikûn 63/11.

⁵⁵ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 7/400.

⁵⁶ Ruh hakkında bk. İsfahânî, *el-Müfredât*, 369; Yusuf Şevki Yavuz, “Ruh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2018), 35/187-192; Süleyman Uludağ, “Ruh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2018), 35/192-193; İlhan Kutluer, “Ruh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2018), 35/193-197.

⁵⁷ el-Mü'minûn 23/15.

⁵⁸ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 19/19.

edilmektedir. Yeniden dirilişin gerçekleşeceği güne ise *يوم البعث /diriliş günü* denilmektedir.⁵⁹

Kur'an-ı Kerim insanların yeniden dirilişi hadisesini birkaç açıdan zikretmiş ve delillendirmiştir. Bunlardan birincisi, genel manada kıyametin kopmasından sonra dirilişin meydana geleceğini bildirmesidir. Bu gibi âyetlerde dünya hayatının fani olduğunu, ebedî hayatın ahiret hayatı olduğunu, ebedî hayatta fani hayatın hesabının verileceğini kulların dikkatlerine sunmaktadır. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için genel manada yeniden dirilişi haber veren bazı âyetleri vermek uygun olacaktır:

*"Çünkü kıyamet muhakkak gelecektir. Onda hiçbir şüphe yoktur ve şüphesiz Allah kabirdeki kimseleri diriltecektir."*⁶⁰

*"Sonra yine muhakkak siz, kıyamet gününde (tekrar) diriltileceksiniz."*⁶¹

*"Kendilerine ilim ve iman verilmiş olanlar ise onlara şöyle diyeceklerdir: "Andolsun, siz, Allah'ın yazısına göre, yeniden dirilme gününe kadar kaldınız. İşte bu yeniden dirilme günüdür. Fakat siz bilmiyordunuz."*⁶²

*"De ki: "Allah sizi yaşıyor. Sonra sizi öldürecek, sonra da kendisinde şüphe olmayan kıyamet gününde sizi bir araya getirecek, ama insanların çoğu bilmezler."*⁶³

Âyetlerde çok açık bir şekilde hem yeniden diriliş gününe hem de yeniden diriliş hakikatine vurgu yapılmaktadır. İnsanlar gerek ilk topraktan yaratılış gerekse biyolojik yaratılış safhalarından⁶⁴ geçerek dünyaya geldikleri gibi, dünya hayatlarında da bebeklikten başlayarak yaşlılığa doğru bir hayat sürmektedirler. Kendilerine takdir edilen bu ömür içerisinde Allah'a kul olmaları ve kulluk vazifelerini yapmaları istenmektedir. Ancak bu ömürlerinin sınırlı olduğu, bir gün muhakkak ölecekleri ve dünya hayatının hesabını vermek üzere tekrar diriltilecekleri, herkese amelinin karşılığı hayra hayır, şerre şer şeklinde verileceği, Kur'an'da yeniden diriliş hakikati ile bildirilmektedir.⁶⁵

⁵⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*; İsfahânî, *el-Müfredât*, 132; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 1/123; Muhammed Ali Sâbûnî, *Safoetü't-Tefâsîr* (Beyrut: Dâru'l-jil, 1979), 1/50; Yavuz, "Ba's", 5/98; Yağcı, "Ba's", 1/269.

⁶⁰ el-Hac 22/7.

⁶¹ el-Mü'minûn 23/16.

⁶² er-Rûm 30/56.

⁶³ el-Câsiye 45/26. Bu manadaki diğer âyetler için bk. en-Nahl 16/38; el-Hac 22/5; Lokmân 31/28; Yâsîn 36/52; el-Câsiye 45/33; el-Ahkâf 46/33; el-Mücâdele 58/6, 18; et-Tegâbün 64/7; el-Cin 72/7; el-İnfîtâr 82/4; el-Âdiyât 100/9-11.

⁶⁴ İnsanın biyolojik yaratılış hakkında daha detaylı bilgi için bk. Yahya Arslan - Hasan Yılmaz, "İnsanın Biyolojik Yaratılışıyla İlgili Kur'an Âyetlerinin Yorumu", *Mütefekkir* 9/17 (2022), 199-220.

⁶⁵ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-azîm*, 5/469; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 3/565; Sâbûnî, *Safoetü't-Tefâsîr*, 2/286; Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/15; Çelik, *Hakk'ın Dâveti Kur'ân-ı Kerîm*, 3/459.

Âyetlerde de bildirildiği üzere yeniden diriliş bir hakikat olup insanın var edilmesinin birinci safhası olan dünyadan sonra, son ve ebedî safha olan ikinci safhasıdır. Bu safha, dünya hayatı için takdir edilen sıkıntı, keder ve eksikliklerin olmadığı, dünya hayatını yaratılış gayesine uygun tamamlayanların ulaşacakları tam olgunluk zirvesidir.⁶⁶ Yeniden dirilişin âyetlerle bildirilmesi hem dünyanın faniliğini hem ahiretin ebediliğini hem de ebedi olan ahirette, fani olan dünyadan gönderilenler oranında bir hayatla karşılaşılacağını bildirmek ve dünya hayatındaki amellerin rızaya uygun bir şekilde işlenmesi hususunda insanları uyarmak hedeflenmektedir.⁶⁷

Kur'an-ı Kerim yeniden diriliş hakikatini ikinci olarak, genelde ahireti özelde ise yeniden dirilişi inkâr edenlere cevap bağlamında veya onlara, görünen âlemden deliller sunmak amacıyla dile getirmektedir. İnsanların bu dünyaya gönderiliş amacı ahireti kazanmaları olduğuna göre, yeniden dirilişle birlikte karşılaşacakları ahiretin tüm gerçekleri onlara haber verilmektedir. Yeniden diriliş, ilk yaratılışlarını unutarak, toz toprak olmuş kemikleri delil göstermek suretiyle tekrar diriltileceklerini inkâr edenlere, ilk yaratılışları da hatırlatılarak, çok veciz bir şekilde delillendirilmektedir. Aşağıdaki âyetler bu hakikati dile getirmektedir:

"Dediler ki: "Biz bir yığın kemik, bir yığın ufantı olduğumuz zaman mı yeniden bir yaratılışla diriltilecekmiz, biz mi? De ki: "(Şüpheli mi var?) İster taş olun ister demir! Yahut aklınızca, diriltilmesi daha da imkânsız olan başka bir varlık olun, (yine de diriltileceksiniz.)" Diyecekler ki: "Peki bizi hayata tekrar kim döndürecek?" De ki: "Sizi ilk defa yaratan". Bunun üzerine başlarını sana (alaylı bir tarzda) sallayacaklar ve "Ne zamanmış o?" diyecekler. De ki: "Yakın olsa gerek!"⁶⁸

"Bu, onların cezasıdır. Çünkü onlar âyetlerimizi inkâr ettiler ve "Biz bir yığın kemik, bir yığın ufantı olduktan sonra mı yeniden bir yaratılışla diriltilecekmiz, biz mi?" dediler. Onlar, gökleri ve yeri yaratan Allah'ın kendileri gibilerini yaratmaya kadir olduğunu görmediler mi? Allah onlar için, hakkında hiçbir şüpheli bulunmayan bir eceli belirlemiştir. Fakat zalimler ancak inkârda direttiler."⁶⁹

"Bir de kendi yaratılışını unutarak bize bir örnek getirdi. Dedi ki: "Çürümüşlerken kemikleri kim diriltecek? De ki: "Onları ilk defa var eden diriltecektir. O her yaratılmışı hakkıyla bilendir."⁷⁰

"Şöyle derler: "Biz gerçekten gerisingeriye eski halimize mi döndürüleceğiz? Bizler çürümüş kemiklere döndükten sonra mı? Öyle ise bu hüsrân dolu bir dönüştür."⁷¹

⁶⁶ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 7/400.

⁶⁷ Bilmen, *Kur'an'ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, 5/2265.

⁶⁸ el-İsrâ 17/49-51.

⁶⁹ el-İsrâ 17/98-99.

⁷⁰ Yâsîn 36/78-79.

Kur'an-ı Kerim yeniden dirilişi inkâr edenlere, ölüp toz toprak olduktan sonra yeniden dirilişi imkânsız görenlere, bunun imkânsızlığını da çok basit bir örnekle dile getirenlere bu hakikati çok net bir şekilde bildirmektedir. İnkârcılar, yoktan varlığa çıktıklarını, tekrar yaratmanın ilk yaratmadan daha kolay olacağını, her şeyin Allah'ın bir "ol" emrine baktığını ve hiçbir şeyin O'na zor gelmeyeceğini akıl edemediklerinden veya işlerine gelmediğinden insan bedeninin öldükten sonraki bozulmasını delil getirerek cahilane iddialarda bulunmuşlardır. Selim bir akla çok yakın olan yeniden diriliş hadisesini, bozulmuş akıl ve fitratlarıyla çok uzak ve imkânsız görmüşlerdir. Oysa Cenab-ı Hakk binlerce parçalara ayrılan, çürüyen, toz toprak olan, kırıntılardan müteşekkil enkaz yığını haline dönüşmüş insan bedenini, bütün cüzleri âlemin diğer cüzlerine karışmış bile olsa, ilk defa topraktan yarattığı gibi tekrar bir araya getirip yaratmaya elbette kadirdir. Yukarıdaki âyetlerde Allah (c.c.) bunun mümkün olduğunu, kendisinde hayat ve canlılık eseri bile bulunmayan taş, demir gibi bir maddeye bile dönüşse, Allah'ın onu tekrar diriltmeye kadir olduğunu beyan buyurmaktadır. Hatta taş ve demirin de ötesinde, kendilerince canlanma ihtimali olmayan yer, gök veya dağ gibi herhangi bir şey bile olsalar, bu her şeyi yoktan var etme irade ve kuvvetine sahip olan Allah için yine mümkündür.⁷²

Allah Teâlâ bu âyetlerle bir taraftan da inkârcılara meydan okumaktadır. İnsan bedeni kemik de olsa veya ufalanıp toz toprak da olsa, bu halde bile bir insan kokusu, insanı çağrıştıran bir alamet muhakkak vardır. Allah (c.c.), demir, taş veya onlara göre canlanma ihtimali olmayan herhangi bir şey olmayı teklif ederken kendi kuvvetini, onların ise taşlaşmış imansız kalplerini izhar etmektedir. Allah Teâlâ kendisine göre zorluk ve kolaylığın ölçüsünün, kulların zihinlerindeki kolaylık ve zorlukla bir olmayacağını, her şeyin kendisine her an kolay olduğunu bildirmektedir.⁷³

Kur'an-ı Kerim üçüncü olarak yeniden diriliş hakikatini, ıssız bir şehre uğradıktan sonra Allah'ın burayı nasıl dirilteceğini sorması üzerine eşeğiyle beraber öldürülüp yüz yıl kalan ve tekrar diriltelen kişi özelinde kanıtlamaktadır. Allah'ın (c.c.) ölüleri diriltmeye kadir olduğunu bir ikna

⁷¹ en-Naziât 79/10-12.

⁷² Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 17/462-468; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 3/247-248; Begavî, *Meâlimü't-tenzîl*, 3/138; Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 2/671; Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr* (Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabi, 2001), 3/29-30; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 20/352; Kurtubî, *el-Câmi ' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 10/273-275; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 3/257-258; Ebü'l-Berekât Neseî, *Medârikü't-tenzîl-ve hakâiku't-te'vil* (Beyrut: Dar İbn Katheer, 2017), 2/260-261; Celâleddin Mahallî - Celâleddin Süyûtî, *Tefsîrü'l-Celâleyn* (Diyarbakır: Seyda Yayınları, 2016), 286-287; Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 7/48-49; Bilmen, *Kur'an'ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, 4/1881-1882; Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/490.

⁷³ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 7/48-49.

metodu olan somutlaştırma, örneklendirme ile zikretmektedir.⁷⁴ İlgili âyet şöyledir:

"Yahut altı üstüne gelmiş (ıpıssız duran) bir şehre uğrayan kimseyi görmedin mi? O, "Allah, burayı ölümünden sonra nasıl diriltecek (acaba)?" demişti. Bunun üzerine, Allah onu öldürüp yüzyıl ölü bıraktı, sonra diriltti ve ona sordu: "Ne kadar (ölü) kaldın?" O, "Bir gün veya bir günden daha az kaldım." diye cevap verdi. Allah şöyle dedi: "Hayır, yüz sene kaldın. Böyle iken yiyeceğine ve içeceğine bak, henüz bozulmamış. Bir de eşeğine bak! (Böyle yapmamız) seni insanlara ibret belgesi kılmamız içindir. (Eşeğin) kemikler(in)e de bak, nasıl onları bir araya getiriyor, sonra onlara nasıl et giydiriyoruz?" Kendisine bütün bunlar apaçık belli olunca, şöyle dedi: "Şimdi, biliyorum ki; şüphesiz Allah'ın gücü her şeye hakkıyla yeter."⁷⁵

Kur'an-ı Kerim dördüncü olarak yeniden diriliş hakikatini, Hz. İbrahim'in (a.s.) ölümlerinin nasıl diriltileceğini sorması üzerine, Allah Teâlâ'nın, Hz. İbrahim'e (a.s.) dört kuşu alıp parçalamasını, her parçasını bir dağa bırakıp çağırmasını ve onların kendisine geleceğini bildirmesinden bahsetmek suretiyle dikkatlere arz etmiştir.⁷⁶ İlgili âyet şu şekildedir:

"Hani İbrahim, "Rabbim! Bana ölümleri nasıl dirilttiğini göster." demişti. (Allah ona) "İnanmıyor musun?" deyince, "Hayır (inandım) ancak kalbimin tatmin olması için." demişti. "Öyleyse, dört kuş tut. Onları kendine alıştır. Sonra onları parçalayıp her bir parçasını bir dağın üzerine bırak. Sonra da onları çağır. Sana uçarak gelirler. Bil ki, şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."⁷⁷

Kur'an-ı Kerim beşinci olarak yeniden diriliş hakikatini, yine ahireti dolayısıyla yeniden dirilişi inkâr eden bir topluluğa göstermek üzere, üç yüz küsur yıl uyutulduktan sonra uyandırılan ashâb-ı kehfî zikretmek suretiyle delillendirmektedir.⁷⁸ İlgili âyetler şöyledir:

"Böylece biz, birbirlerine sorsunlar diye onları uyandırdık. İçlerinden biri: "Ne kadar kaldınız"? dedi. (Bir kısmı) "Bir gün, ya da bir günden az", dediler. (Diğerleri de) şöyle dediler: "Ne kadar kaldığımızı Rabbiniz daha iyi bilir..."⁷⁹

"Böylece biz, (insanları) onların halinden haberdar ettik ki, Allah'ın vaadinin hak olduğunu ve kıyametin gerçekleşmesinde de hiçbir şüphe olmadığını bilsinler."⁸⁰

"Onlar mağaralarında üç yüz yıl kaldılar. Buna dokuz daha eklediler."⁸¹

⁷⁴ Detaylı bilgi için bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 5/438-484; Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân* (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2005), 2/246-249.

⁷⁵ el-Bakara 2/259.

⁷⁶ Detaylı bilgi için bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 5/485-512; Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 2/249-250.

⁷⁷ Bakara: 2/260.

⁷⁸ Detaylı bilgi için bk. Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbü'rî Vâhidî, *el-Basît fi tefsîri'l-Kur'ân* (İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmiyye, 2009), 13/571.

⁷⁹ el-Kehf 18/19.

⁸⁰ el-Kehf 18/21.

Yeniden diriliş gerçeğinin dile getirildiği bir diğer hadise ise Hz. İsa (a.s.) eliyle gerçekleşen mucizelerdir. Bu dünyada, insanların gözleri önünde, özellikle ahireti inkâr edenler için gerçekleşen mucizeler içerisinde hem çamurdan yapılan kuş şeklindeki bir varlığın kuş olup canlanması hem de ölümlerin diriltilmesi ahiretin ve yeniden dirilişin en bariz delillerindedir.⁸² Bu hususta iki tane âyet vardır.

*"Allah onu İsrailoğullarına bir Peygamber olarak gönderecek (ve o da onlara şöyle diyecek): "Şüphesiz ben size Rabbinizden bir mucize getirdim. Ben çamurdan kuş şeklinde bir şey yapar, ona üflerim. O da Allah'ın izniyle hemen kuş oluverir. Körü ve alacalıyı iyileştiririm ve Allah'ın izniyle ölümleri diriltirim. Evlerinizde ne yiyip ne biriktirdiğinizi size haber veririm. Eğer mü'minler iseniz bunda sizin için elbette bir ibret vardır."*⁸³

Yeniden dirilişi ifade buyuran bu âyetlerden sonra hadislerde de zikredilen, gerek ilk yaratılış gerekse yeniden dirilişte bedeninin özü kabul edilen "*acbü'z-zeneb*"ten bahsetmek gerekmektedir. Kuyruk sokumu anlamına gelen *acbü'z-zeneb*, "omurga kemiğinin son parçasını teşkil eden kuyruk sokumu" şeklinde tarif edilmektedir.⁸⁴ Bu, ölen insanın bedeni çürüyüp toprak olsa bile kıyamete kadar çürümeyecek, insanın bütün özelliklerinin kendisinde saklandığı hardal tanesi büyüklüğünde bir maddenin bulunduğunu göstermektedir.⁸⁵ Bu hususu dile getiren hadisi zikretmekte fayda vardır:

*"Sonra Allah gökten bir (hayat) suyu indirir ve bu sayede ölümler, bitkinin yerden bitişi gibi (kabirlerinden) çıkarlar. İnsan cesedi bütünüyle çürüyüp yok olur, ancak acbü'z-zeneb müstesna, insanlar bundan yaratılır."*⁸⁶

İnsanların yeniden dirilişinin zikredildiği ve kanıtlandığı bir diğer husus ise ölümünden sonra diriltilecek yeryüzünün yeniden diriliş için somut bir örnek olarak sunulmasıdır ki bu konuyu aşağıdaki başlıkta inceleyeceğiz.

2.3. Yeryüzünün Dirilişinin Yeniden Dirilişe Delil Oluşu

Çalışmamızın başından beri ifade ettiğimiz üzere Cenab-ı Allah'ın koymuş olduğu ilahi kanun, kâinat üzerinde her bir alanda aksaklığa mahal vermeden

⁸¹ el-Kehf 18/25.

⁸² Detaylı bilgi için bk. Ebû Muhammed Abdülhak b. Galib b. Abdırrahmân b. Galib el-Muhâribî el-Girnâî el-Endelüsî İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-azîz* (Beyrut: Daru'l Kütübî'l İlmiyye, 2002), 1/438-441; İsmâil Hakî Bursevî, *Râhu'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrut: Daru'l Fikr, ts.), 2/37-39.

⁸³ Âl-i İmrân 3/49. Diğer âyet için bk. el-Mâide 5/110.

⁸⁴ İbrahim Mustafa vd., *el-Mu'cemü'l-vasît* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 2/584.

⁸⁵ Acbü'z-Zeneb hakkında daha detaylı bilgi için bk. Mustafa vd., *el-Mu'cemü'l-vasît*, 2/584; Yusuf Şevki Yavuz, "Acbü'z-Zeneb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/319-320; İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte: Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, ed. Ahmet Hikmet Ünalmiş (Ankara: Akçağ Yayınları, 1988), 14/349-350.

⁸⁶ Buhârî, "Tefsîr", 39/3, 78/1; Müslim, "Fiten", 141; İbn Mâce, "Zühhd", 32; Nesâî, "Cenâiz", 117; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 24.

işlemektedir. Bu ilahi kanun dünya hayatının son bulacağı anda da, kıyametle başlayacak olan ahiret hayatında da işlemeye devam edecektir. İlahi kanunun her an tecelli ettiği alanlardan birisi de ölümünden sonra yeryüzünün diriltilmesidir.

İnsanlar içerisinde, bu dünyada benzerini her an görmelerine rağmen, yeniden dirilişi inkâr edenler de mevcuttur. Allah Teâlâ ise hidayet kaynağı olarak gönderdiği Kur'an-ı Kerim'de yeniden dirilişi zihinlere yaklaştırmak, inananların imanını artırmak, inanmayanlara ise inanmaları için düşünme ve delil çıkarma fırsatı vermek üzere âyetler sunmuştur. Bu delillerden birisi de ölümünden sonra diriltilecek olan yeryüzüdür. Yeryüzünün diriltilişinin yeniden diriliş için delil olarak sunulduğu âyetlerin bazıları aşağıdaki gibidir:

*"O, rüzgârları rahmetinin önünde müjde olarak gönderendir. Nihayet rüzgârlar ağır bulutları yüklediği vakit, onları ölü bir belde (yi diriltmek) için sevk ederiz de oraya suyu indiririz. Derken onunla türlü türlü meyveleri çıkarırız. İşte ölüleri de öyle çıkaracağız. Ola ki ibretle düşünürsünüz."*⁸⁷

*"Allah'ın rahmetinin eserlerine bak! Yeryüzünü ölümünden sonra nasıl diriltiyor. Şüphesiz ki, o ölüleri de elbette diriltecektir. O her şeye hakkıyla gücü yetendir."*⁸⁸

*Allah'ın varlığının delillerinden biri de şudur: Sen yeryüzünü boynu bükük (küpür) görürsün. Onun üzerine yağmuru indirdiğimiz zaman kıpırdar kabarr. Şüphesiz ki, onu diriltten, elbette ölüleri de diriltir. Şüphesiz o, her şeye gücü hakkıyla yetendir."*⁸⁹

Kur'an-ı Kerim'de yeryüzünün dirilişinin kıyamet koştuktan sonra insanların diriltilmesine örnek olarak sunulması ve Allah Teâlâ'nın kuvvetine kanıt olarak zikredilmesi çokça rastlanan bir durumdur. Aynı zamanda yeryüzünün ölümü ve diriltilmesi, tüm akıl sahiplerinin görüp üzerinde düşünebileceği bir durum olduğu için insan fıtratına en kestirme yoldan ve direkt sunulan bir delil olup herkesin anlayabileceği ortak bir dildir.⁹⁰

Kur'an-ı Kerim'in, hedeflerini gerçekleştirme noktasında kullandığı metotlardan birisi de şahitten gaibe delil getirmektir. Bu durumda toz toprak olmuş, kurumuş, bitki bitiremez bir halde bulunan ölü toprağın yağmurlarla, kaybettiği özellikleri kazanması, canlanması görünen delillerdendir. Ölen, toprak olan, her bir cüzü dağılan insan bedeninin tekrar eski haline döndürülmesi yani ölümünden sonra tekrar diriltilmesi ise gayba dair hadisedir. Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim, görünen âlemden görünmeyen âleme

⁸⁷ el-A'râf 7/57.

⁸⁸ er-Rûm 30/50.

⁸⁹ Fussilet 41/39. Bu hususu dile getiren diğer âyetler için bk. er-Rûm 30/19; Fâtr 35/9; ez-Zuhruf 43/11; Kâf 50/9-11.

⁹⁰ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 9/37-38.

dair kanıtlar sunmakta, Allah'ın (c.c.) tüm bunları yapmaya kadir olduğunu göstermektedir.⁹¹

Âyetlere bakıldığında ilk muhataplar arasında ahiret hayatını, yeniden dirilmeyi, bunların neticesi olarak da hesap ve kitabı inkâr eden bir insan topluluğunun olduğu görülmektedir. Allah Teâlâ gerek ilk muhataplara gerekse onların nezdinde kıyamete kadar gelecek tüm muhataplara, özellikle de inkâr edenlere kâinat âyetleriyle akli deliller sunmuştur.⁹² O, parçalanıp dağılmış, toz toprak olmuş ruhsuz cesetlere nasıl ruh vereceğini,⁹³ onları nasıl canlandıracağını kâinat kitabının en güçlü âyetlerinden biri olan, hem de sürekli müşahede edilen yeryüzü üzerinden, ölen yeryüzünü nasıl canlandırdığını dikkatlere arz ederek örneklendirmektedir.

Diğer yandan Allah (c.c.), bu delilleri yeryüzünü ve yeryüzündeki varlıkları ölümden sonra diriltmeye kadir olduğunu izhar babında ortaya koymaktadır. Zira cansız yatan yeryüzünü canlandıran, bitkileri hareketlendiren, dört bir yanın yeşillığe bürünmesini sağlayan Yüce Allah, insanları yeniden diriltmeye de kadir olup hiçbir şey yeniden diriltme hususunda O'nu aciz bırakamayacaktır.⁹⁴

Tüm bunlar ilahi kudreti izhar eden âyetlerdir. Ölmüş yeryüzünü yeniden hayata döndürmek O'nun şanına yakışır bir durumdur. Yeryüzünü diriltten Allah (c.c.) elbette kıyamet gününde insanları da diriltmeye, parçalanmış, dağılmış parçaları bir araya getirmeye, bir araya getirdikten sonra hayat, akıl, yetenek gibi sahip oldukları meziyetleri tekrar onlara vermeye kadirdir. Akıl nimetini kullanan, kâinattaki âyetleri ibret nazarıyla tefekkür edenlerin, ahiret hayatını ve yeniden dirilmeyi inkâr etmesi mümkün değildir.⁹⁵

Bu âyetlerin genelinden ölüm ve yeniden dirilişin dünya hayatına anlam ve değer kattığını anlamak mümkündür. Zira dünya hayatı Allah Teâlâ'nın rızasına uygun yaşanıldığı oranda değerli ve kıymetli olacaktır. Ölüme ve ölümden sonra tekrar diriltilmeye inanan, bu hakikatleri bilip kabul eden insanlar, hem hâlihazırdaki dünya hem de kaçınılmaz olan ahiret hayatlarını daha kaliteli kılmanın çabası içerisinde olacaklardır. Çünkü bu dünyada yapıp ettiklerinin hesabını vereceklerinin, ahirette mutlu sonla karşılaşmanın bu dünyadan geçtiğinin farkında olacaklardır. Bu bilinç, dünya hayatını anlamlandırmanın en önemli unsurlarından birisidir.

⁹¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 21/475; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 5/184; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 24/303.

⁹² Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/714.

⁹³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6/568.

⁹⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 21/476; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 4/594; Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, 4/423.

⁹⁵ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 27/567; Bilmen, *Kur'an'ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, 5/2201.

Âyetler esasında birçok hususu kapsamaktadır. Meninin insandan, insanın ölü meniden; başağın taneden, tanenin başaktan; hurmanın çekirdekten, çekirdeğin hurmadan; mü'minin kâfirden, kâfirin mü'minden; civcivin yumurtadan, yumurtanın tavuktan veya kuştan; taze, sulu bitkilerin kuru tohumdan, kuru tohumun büyüyen, gelişen canlı bitkilerden; pis olanı temizden, temiz olanı pisten; ölü, cansız taneleri, tohumları topraktan; iyi insanı kötü insandan, kötü insanı iyi insandan; âlimi cahilden, cahili âlimden çıkarmak; her bir canlıda var olan hücrelerin ölmesi ve yerine yeni hücrelerin gelmesi bu âyetlerin ifade ettiği manalardandır. Özetle tüm kâinatın ve canlıların yapısında var olan bir hareket vardır ki bu hareketlerin hiçbirisini Cenab-ı Hakk'ın dışında bir varlığın meydana getirmesi mümkün değildir. Hayatımızın her alanını kapsayan bu olayların hiçbirisinin plansız, programsız ve bir rastlantı sonucu oluşması da imkânsızdır. Başta ölümden sonra diriltilecek toprak olmak üzere, sıraladığımız her bir hadise, Kur'an-ı Kerim'in, insanın aklına ve kalbine düşürdüğü bir tefekkür tohumu olup, her şeye gücü yeten, yoktan var eden, her işi programlayan Allah Teâlâ'nın eseri ve kudretidir.

Sonuç

Kur'an-ı Kerim birçok konuyu ele almaktadır. Bu konulardan birisi de yukarıda izah ettiğimiz yeniden diriliş hadisesi olup özellikle de ahiretteki yeniden dirilişi zihinlere yaklaştırmak amacıyla zikredilen yeryüzünün ve bu dünyada öldürülen bazı insanların ölümünden sonra tekrar diriltilmesi hususudur.

Yeryüzünü bir öldürüp bir diriltten Allah Teâlâ insanı da ölümlü kılmış, ölümünden sonra ise tekrar dirilteceğini bildirmiştir. Yeniden dirilişi zihinlere yaklaştırmak üzere de görünen âlemden deliller sunmuştur. Gerek kıyametin kopması ile tekrar diriltilmeye vurgu yaparak gerek çürümüş, toz toprak olmuş kemikleri canlandıracağını bildirerek yeniden dirilişi ispat etmiştir.

Bu çalışmamızda, yeniden dirilişin bir hakikat olduğu ortaya konulmuştur. Kur'an-ı Kerim'in, gaybî bir mesele olan yeniden diriliş hakikatini delillendirme sadedinde birtakım somutlaştırmalara gittiği, bu somutlaştırmalardan olmak üzere insanların gözleri önünde sürekli cereyan eden yeryüzünün ölmesi ve tekrar diriltilmesi, aynı şekilde bazı insanların dünyada iken öldürülüp tekrar diriltilmesi meselesi olduğu tespit edilerek izah edilmiştir.

Diğer yandan çalışmamızda şahitten gaibe dair sunulan delillerden olan yeryüzünün diriltilişinin ve öldürüldükten sonra diriltilecek bazı insanların Kur'an'da zikredilmesinin sebebinin, ahirette yeniden diriliş hakikatinin varlığını ortaya koymak olduğu neticesine ulaşılmıştır.

Allah Teâlâ'nın varlık, birlik, irade ve kudretine işaret eden yeryüzünün yoktan yaratılması, ölümü ve ölümünden sonra tekrar diriltilmesinin insanların dikkatine sunulması, yeniden dirilişi dolayısıyla ahireti inkâr edenlerin hidayetine vesile olacağı gibi iman edenlerin de imanlarının kuvvetlenmesini sağlayacaktır. Bu bağlamda yeniden dirilişin dünyadaki provası diyebileceğimiz yeryüzünün ve bazı insanların ölümünden sonra diriltilmesi hadisesinin yeniden dirilişe delil boyutunun incelenmesinin önemi de ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Yeryüzünü yoktan yaratan, mevsimlerin değişmesiyle yeryüzünü bir öldürüp bir diriltene; aynı şekilde insanları da yoktan yaratan, onları öldüren ve ahirette tekrar diriltecek olan Allah Teâlâ'dır. Bu çalışmayla O'nun, öldürdüğü yeryüzünü ve bazı insanları tekrar diriltmek suretiyle ahirette insanları da yeniden diriltmeye kadir olduğu hakikati de ortaya konulmuştur.

Neticede ölüm ve yeniden diriliş bir hakikat olup Kur'an-ı Kerim, yeryüzünün ve bazı insanların diriltilişini yeniden diriliş için en önemli somut delillerinden birisi olarak sürekli dikkatlere arz etmektedir.

Kaynakça

- Arslan, Ali. *Büyük Kur'an Tefsiri*. 16 Cilt. İstanbul: Arslan Yayınları, ts.
- Arslan, Yahya. *Kur'an'ı Kâinat ve İnsan Kitabı ile Anlama ve Yorumlamanın İmkânı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Arslan, Yahya - Yılmaz, Hasan. "İnsanın Biyolojik Yaratılışıyla İlgili Kur'an Âyetlerinin Yorumu". *Mütefekkir* 9/17 (2022), 199-220.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ'. *Meâlimü't-tenzîl*. 5 Cilt. Beyrut: Daru İhyai't Türesi'l-Arabî, 1999.
- Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. 5 Cilt. Beyrut: Daru İhyai't Türesi'l-Arabi, 1997.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur'an'ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *Sahîhu'l-Buhârî*. 9 Cilt. Dımeşk: Daru Tavgi'n Necat, 2001.
- Bursevî, İsmâîl Hakkı. *Rûhu'l-beyân fî tefsîri'l-Kurân*. 10 Cilt. Beyrut: Daru-l Fikr, ts.
- Canan, İbrahim. *Kütüb-i Sitte: Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*. ed. Ahmet Hikmet Ünalmiş. 18 Cilt. Ankara: Akçağ Yayınları, 1988.
- Çelebi, İlyas. "Gayb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 13/404-409. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Çelik, Muhammed. "Kur'an'da Ölümünden Sonra Dirilişin Akli Temelleri". *Diyanet İlmi Dergi* 40/1 (2004), 41-61.
- Çelik, Ömer. *Hakk'ın Dâveti Kur'ân-ı Kerîm Meâli ve Tefsîri*. 5 Cilt. İstanbul: Erkam Yayınları, 2020.
- Düzdağ, M. Ertuğrul. *Mehmed Âkif Ersoy Tefsir Yazıları ve Vaazlar*. Ankara: DİB Yayınları, 3. Basım, 2016.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. 4 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l Asriyye, ts.
- Fahreddin er-Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtihu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabî, 3. Basım, 1999.
- Gümüüş, Ali Rıza. "Kur'an'a Göre İnsanın Yeniden Yaratılışı Anlamındaki İadenin Mâhiyeti". *İslami İlimler Araştırmaları Dergisi* 2 (2020), 99-114.

İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Dâru Tunusiyye, 1984.

İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Galib b. Abdirrahmân b. Galib el-Muhâribî el-Gırnâtî el-Endelüsî. *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*. 6 Cilt. Beyrut: Daru'l Kütübî'l İlmiyye, 2002.

İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ. *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-azîm*. 8 Cilt. Daru Tayyibe, 2. Basım, 1999.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *es-Sünen*. 2 Cilt. Daru İhyai'l Kütübî'l Arabi, ts.

İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabi, 1. Basım, 2001.

İsfahânî, Ebû'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râğıb. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*. Dimeşk: Daru'l Kalem, 1991.

Karagöz, İsmail vd. *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: DİB Yayınları, 7. Basım, 2017.

Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2007.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi li-ahkâmî'l-Kur'ân*. 20 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 2. Basım, 1964.

Kutluer, İlhan. "Ruh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35/193-197. Ankara: TDV Yayınları, 2018.

Mahallî, Celâleddin - Süyûtî, Celâleddin. *Tefsîrü'l-Celâleyn*. Diyarbakır: Seyda Yayınları, 2016.

Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005.

Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Kitâbü't-tevhîd, thk. Bekir Topaloğlu, Muhammed Aruçi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4. Basım, 2018.

Mâverîdî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *en-Nüket ve'l-uyûn*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.

Mustafa, İbrahim vd. *el-Mu'cemü'l-vasît*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.

Müslim, Ebû'l-Hüseyin b. el-Haccâc. *Sahîh-i Müslim*. 5 Cilt. Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, ts.

Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *es-Sünen*. 10 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r Risale, 2001.

Nesefî, Ebü'l Muîn. *Tebsiratü'l-edille, thk. Hüseyin Atay*. 2 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1990.

Nesefî, Ebü'l-Berekât. *Medârikü't-tenzi'l-ve hakâiku't-te'vil*. 3 Cilt. Beyrut: Dar İbn Katheer, 7. Basım, 2017.

Nurbaki, Halûk. *Kur'an Mucizeleri*. İstanbul: Damla Yayınevi, 4. Basım, 1986.

Ramazan Efendi, Muhammed el-Hanefî vd. *Mecmûatü havâşî'l-akîdeti'n-nesefiyye*. Diyarbakır: Seyda Yayınları, 2016.

Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-Tefâsîr*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-jîl, 2. Basım, 1979.

Sâbûnî, Nûreddin. *el-Bidâye fi usûli'd-dîn, thk. Bekir Topaloğlu*. İstanbul: İFAV, 17. Basım, 2017.

Semerkindî, Ebü'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm. *Bahrü'l-ulûm*. 3 Cilt, ts.

Seyyid Kutub. *Fî Zilâli'l-Kur'an*. çev. Salih Uçan vd. 10 Cilt. İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1991.

Şevkânî, Muhammed b. Ali. *Fethu'l-kadîr el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min ilmi't-tefsîr*. 6 Cilt. Dimeşk: Daru İbni Kesir, 1993.

Şimşek, M. Sait. *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*. V Cilt. İstanbul: Beyan Yayınları, 2016.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. 24 Cilt. Muessesetü'r-Risale, 1. Basım, 2000.

Topaloğlu, Bekir. "Bâri". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 5/73. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Topaloğlu, Bekir. "Ölüm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 34/34-35. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Topaloğlu, Bekir - Çelebi, İlyas. *Kelâm Terimleri Sözlüğü*. Ankara: İSAM Yayınları, 5. Basım, 2017.

Tunç, Cihat. "Ecel". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10/380-382. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Uludağ, Süleyman. "Ruh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35/192-193. Ankara: TDV Yayınları, 2018.

Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbûrî. *el-Basît fi tefsîri'l-Kur'ân*. 25 Cilt. İmadetü'l Bahsi'l İlmiyye, 2009.

Yağcı, Cengiz. "Ba's". *Şamil İslam Ansiklopedisi*. 1/269-270. İstanbul: Şamil Yayınevi, 2000.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Acbü'z-Zeneb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/319-320. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Arş". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 3/406-409. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Ba's". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 5/98-100. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Ruh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35/187-192. Ankara: TDV Yayınları, 2018.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Vahdâniyyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42/428-430. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Yavuz, Yusuf Şevki - Çetin, Abdurrahman. "Âyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4/242-244. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Yenda Yayın-Dağıtım, ts.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf 'an hakâ iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl*. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l Kitabi'l Arabî, 3. Basım, 1986.

